

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 0320-3077

УКРАЇНСЬКЕ

**МОВО-
ЗНАВ-
СТВО**

**Міжвідомчий
науковий
збірник**

Засновано у 1973 р.

Випуск 39/1

2009

Джерела

КМСГ – Картотека матеріалів до Словника говірок Закарпатської області М. Грицака (фонди Інституту української мови НАНУ).

Позначення говірок Закарпатської області та їх скорочених назв

Вн	Вонигово Тячівського р-ну
Гнч	Ганичі Тячівського р-ну
Грш	Грушево Тячівського р-ну
Дмш	Домашин Велико-Березнянського р-ну
Мж	Міжгір'я – районний центр
Нгр	Негровець Міжгірського р-ну
Сн	Синевир Міжгірського р-ну
Чрн	Чорна Виноградівського р-ну
ШЛ	Широкий Луг Тячівського р-ну

Зміст

Наталія Адах

Індивідуально-авторські прислівники у поетичному лексиконі Василя Барки3

Марина Александрович

Просодичне оформлення емоційно забарвленого спонтанного та читаного мовлення.....6

Карина Багратіон-Мухранська

Вплив шотландських фольклорних образів Томаса Віршувальника та королеви ельфів на творчість сучасних українських письменників-фантастів. Проблема ксенофобії та розуміння місця жінки і чоловіка у сучасному суспільстві (на основі роману Генрі Лайона Олді „Гарпія”).....14

Галина Бачинська

Прізвища з суфіксом –енк-о в антропонімії переселенців з Польщі на Тернопільщину.....20

Анатолій Безпаленко

Дифтонг як утілення сенсорного маскування у фонетиці: принцип суміжності.....25

Тетяна Бобкова

Сполучуваність іменника *кількість* у текстах різних функціональних стилів.....32

Ірина Богданова

„Інший романтик” (лінгвістичний аналіз творів М. Петренка).....41

Віра Бондаренко

До питання про типи звукових змін (асиміляція приголосних).....46

Светлана Бузина

«Ночь» С. Геснера в русской идилической традиции.....54

Тетяна Вільчинська

Концепт „Мати” у художній картині світу А.Малишка.....60

Вероніка Власюк

„Я всотую запахи і звуки” (світ запахів у мовотворчості сучасних українських прозаїків).....66

Галина Вокальчук

Індивідуально-авторська неологія: стан і перспективи.....70

напр.: [Слово. – Н.А.] ...*пройшло і слід рожево-квітниково / од нього, чистого, на світі сяє...* Такі новотвори надають поетичному мовленню емоційної виразності. В основному складні оказіональні прислівники утворилися на основі загальноновживаних лексем.

Отже, більшість новотворів є атрибутивними прислівниками порівняльно-уподібнювального значення. Оказіональні прислівники відзначаються експресивністю та відбивають специфіку індивідуального стилю Василя Барки.

Подальше вивчення авторських лексичних новотворів дозволить поглибити теоретичні аспекти дослідження оказіональної номінації поетичного лексикону ХХ століття.

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія: [підручник] // О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.; 2. Вихованець І. Р. Теоретична граматики української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.; 3. Вихованець І. Р. Прислівник / І. Р. Вихованець // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2004. – 529 с.; 4. Ніколашина Т. І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові: Автореф. дис... канд. філол. наук – Дніпропетровськ, 1997. – 18 с.

Марина Александрович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОГО СПОНТАННОГО ТА ЧИТАНОГО МОВЛЕННЯ

Багато досліджень просодичних характеристик мовлення проводилося на матеріалі підготованого читаного мовлення. На основі його аналізу були спроби встановити більш-менш стійку систему просодем та інтоном різних мов (цьому присвячено праці А. Багмут, О. Бризгунової, Ю. Дубовського, Т. Корольової, Т. Ніколаєвої, І. Торсуєвої та ін.).

Читане мовлення є літературним і нормованим, тому більшою мірою спрямовує мовця до використання усталених в мовленні

просодичних моделей (хоча, звісно, не позбавляє варіативності). Щодо спонтанного мовлення, то йому властиве значне відхилення як від кодифікованих лексичних та граматичних, так і від усталених просодичних засобів в оформленні. Таке мовлення характеризується значно більшою варіативністю просодичного оформлення висловлення. Погляд на просодичну підсистему спонтанного мовлення розширює розуміння втілення дії його просодичних механізмів. Такого розуміння на сьогодні великою мірою потребують системи синтезу та розпізнавання мовлення.

На матеріалі української мови дослідженням просодичного рівня спонтанного мовлення займалися А. Багмут, І. Борисюк, Г. Олійник. У фокусі їхніх праць – проблема інтонаційної структури непідготованого мовлення та функціонування просодії на рівні цілого спонтанного монологічного тексту. В ньому ступінь вираження формальної структури визначається як інтра-, так і екстралінгвальними факторами [2, с. 4]. Емоційне забарвлення мовлення зумовлене екстралінгвальними факторами, дослідження яких було в центрі уваги праць А. Калити, Е. Носенко, Е. Нушикян та інших мовознавців. Вони аналізували впливи загального емоційного стану мовців на просодію висловлення.

Пропонована стаття спрямована на дослідження впливу емоції, яка виникає безпосередньо в момент творення висловлення, на його просодичне оформлення. Аналіз відмінностей в реалізації відносно нейтрального спонтанного мовлення і мовлення емоційно забарвленого та попарне їх порівняння з відповідним читаним мовленням дозволить з'ясувати різницю в механізмах функціонування відповідних просодичних параметрів під впливом дії екстралінгвального емоційного фактора. Результати такого дослідження можуть бути використані при вдосконаленні природності звучання в системах синтезу українського мовлення.

Особливості інтонації спонтанного мовлення, на відміну від усного підготованого мовлення, виявляються і в акустичних характеристиках інтонації, і в характері синтагматичного членування, і в паузації мовного потоку, й у функціонуванні інтонаційних структур [1, с. 6]. У фокусі цієї статті – просодичні характеристики мовлення: тональні, темпоральні та динамічні параметри.

За матеріал дослідження взято уривки спонтанного та читаного мовлення двох дикторів (диктор 1 – жінка, диктор 2 –

чоловік, приблизно однакового віку; носії української літературної мови). Корпус спонтанного мовлення складала тексти автобіографічного характеру, читаного мовлення – уривки з української художньої прози (М. Коцюбинського та М. Стельмаха). Фрагменти мовлення для інструментального аналізу добиралися на підставі аудитивного аналізу за критерієм наявності/відсутності емоційного забарвлення.

Структурною одиницею, яка лягла в основу інструментального аналізу матеріалу, є синтагма – фонетико-семантична одиниця. У спонтанному мовленні синтагма набуває таких інтонаційних ознак, які дозволяють їй функціонувати більш автономно, ніж у читаному [1, с. 65].

Внаслідок опрацювання мовленнєвого матеріалу щодо особливостей просодичного оформлення емоційно забарвленого мовлення було отримано результати, котрі й стали предметом порівняння з висновками українських мовознавців [1; 2] щодо нейтрального спонтанного та читаного мовлення.

1. Тональні параметри. Українські мовознавці стверджують, що інтонація нейтрального спонтанного розповідного висловлення не має такого виразного висхідно-спадного (спадного) контуру, яким відзначається речення в усному читаному мовленні, коли максимальна частота основного тону та динамічний максимум тяжіють до певних позицій у висловленні [1, с. 59]. В емоційно забарвленому мовленні така тенденція зберігається. Фраза в читанні вимовляється на більш високому тональному рівні, ніж фраза в спонтанному мовленні [1, с. 189]. Проте на матеріалі емоційно забарвленого мовлення це підтверджується лише для одного диктора (див. рис. 1).

Рис. 1. Двослівна синтагма (з усередненими значеннями ЧОТ)

рні. Середній частотний діапазон спонтанного мовлення доволі великий і порівняно з кодифікованим мовленням більший [1, с. 40]. В емоційно забарвленому мовленні це співвідношення інакше: для диктора 1 середній частотний діапазон спонтанного мовлення вдвічі вужчий, ніж у читаному; для диктора 2 так само частотний діапазон спонтанного мовлення вужчий, проте незначно (це можна простежити за рис. 1). Таким чином, можна припустити, що фактор емоції впливає на ширину тонального діапазону, проте на індивідуальному тональному рівні реалізації фрази це позначається мало.

2. Темпоральні параметри. Час мовлення фрази в спонтанному мовленні більший від тривалості часу мовлення фрази в читанні [1, с. 189]. Натомість в емоційно забарвленому мовленні темп спонтанного мовлення швидший (співвідношення середнього темпу читаного мовлення до відповідно спонтанного становить 1,5 і константне для обох дикторів). Якщо в нейтральному спонтанному мовленні середній темп мовлення в аналізованих текстах дорівнює 210 мс [1, с. 25], то приблизно такі самі дані отримано і для емоційно забарвленого мовлення: диктор 1 – 200 мс, диктор 2 – 230 мс. Тобто на кількісні значення темпоральних параметрів емоційний фактор впливає мало, значно більше – на їх співвідношення.

Темпоральні характеристики нейтрального висловлення свідчать про досить рівномірний їх розподіл між наголошеними та ненаголошеними складами [1, с. 63]. Тобто відбувається часове вирівнювання тривалості наголошених і ненаголошених складів [1, с. 25]. В емоційно забарвленому мовленні така властивість порушується, і співвідношення тривалості наголошених і ненаголошених складів становить 1,5 (причому це є сталим для обох дикторів – пор. це значення зі співвідношенням середніх темпів спонтанного та читаного мовлення).

Темп є ознакою, в якій найбільш рельєфно відображаються особливості типу вищої нервової діяльності особи [2, с. 164], а отже, яка найбільше піддається впливу емоційного фактора. Тому саме у сфері темпоральних характеристик маємо найбільші розбіжності між просодичним оформленням різних типів мовлення.

3. Динамічні параметри. Максимальна амплітуда інтенсивності у спонтанному висловлюванні не має постійної позиційної характеристики. Вона може виступати не лише на

початку висловлення, а й нерідко займає серединне положення або близьке до кінця синтагми [1, с. 43]. Це справдилося на матеріалі дослідженого емоційно забарвленого мовлення, де позиційний розподіл максимальних значень інтенсивності у синтагмі такий (див. рис. 2):

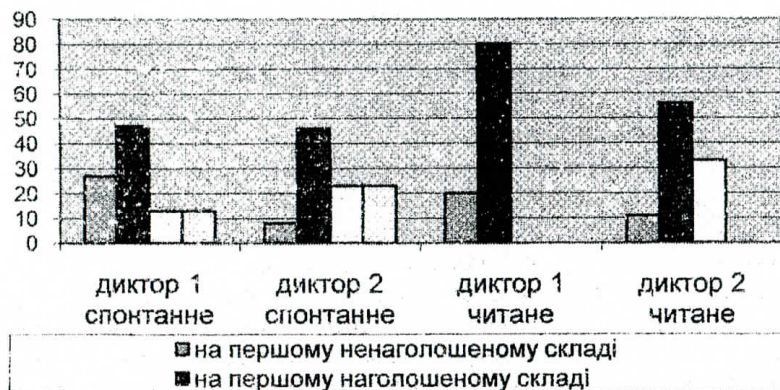

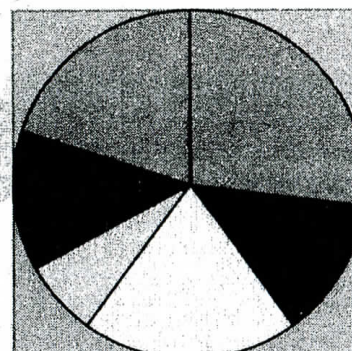
Рис. 2. Локалізація динамічного максимуму в синтагмі (у відсотках)

Спонтанному мовленню притаманна поява у синтагмі ряду центрів інтенсивності, близьких за абсолютними показниками до максимального [1, с. 44], що властиво й для емоційно забарвленого спонтанного мовлення обох дикторів. Середній рівень інтенсивності на наголошених складах при читанні більший, ніж у спонтанному мовленні [1, с. 195]. Проте емоційне забарвлення впливає на те, що інтенсивність на наголошених складах у спонтанному мовленні більша, і співвідношення інтенсивності спонтанного мовлення до читаного становить 1,05 для обох дикторів (за першим наголошеним складом синтагми).

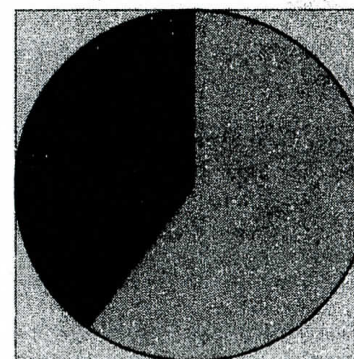
4. Реалізація наголосу. Виділення наголошених складів має майже послідовно комплексний характер у спонтанному мовленні: вищий рівень частоти основного тону, збільшення амплітуди інтенсивності та часу звучання [1, с. 61]. На основі проаналізованого матеріалу виявлено таку взаємодію просодичних параметрів у реалізації синтагматичного наголосу (див. рис. 3):

Спонтанне мовлення
Диктор 1

Читане мовлення

- Тональні + динамічні + темпоральні
- Тональні + темпоральні
- Тональні + динамічні
- Динамічні + темпоральні
- Тональні
- Темпоральні

- Тональні + динамічні + темпоральні
- Тональні + темпоральні
- Тональні + динамічні
- Динамічні + темпоральні
- Тональні
- Темпоральні

Диктор 2

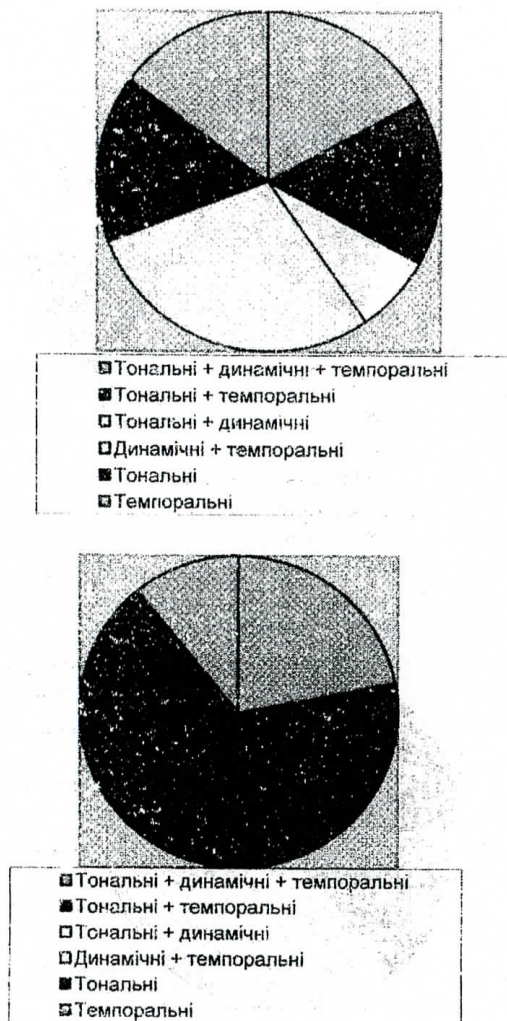

Рис. 3. Участь тональних, темпоральних і динамічних показників у реалізації наголосу

З рис. 3 бачимо, що в реалізації наголосу в емоційно забарвленому спонтанному мовленні взаємодія просодичних факторів різноманітніша й більш комплексна, натомість у

читаному мовленні домінує один зі способів реалізації синтагматичного наголосу. У спонтанному емоційно забарвленому мовленні значно зростає роль динамічного компонента, в той час як нейтралізація підсистеми інтенсивності у створенні наголосу є частотним фактором у спонтанному нейтральному мовленні [2, с. 72].

Таким чином, унаслідок опрацювання мовленнєвого матеріалу було виявлено, що емоційне забарвлення як екстралінгвальний фактор позначається на таких змінах просодії спонтанного і читаного мовлення:

- 1) впливає на тональний діапазон, проте на індивідуальному частотному рівні реалізації фрази позначається мало;
- 2) змінює співвідношення середніх темпів читаного та спонтанного мовлення так, що темп спонтанного мовлення є швидшим, причому часове вирівнювання тривалості наголошених і ненаголошених складів відсутнє;
- 3) впливає на позиційний розподіл максимальних значень інтенсивності в синтагмі, котрий урізноманітнюється за рахунок появи центрів інтенсивності, не прив'язаних чітко до позиції;
- 4) впливає на збільшення ролі динамічного компонента в реалізації синтагматичного наголосу.

Отже, в емоційно забарвленому спонтанному та читаному мовленні темпоральні й динамічні чинники зазнають змін більшою мірою, ніж тональні. Такі висновки отримано з опрацьованого матеріалу, і їх слід верифікувати на більшому корпусі дикторів та мовленнєвого матеріалу.

1. Багмут А. Й., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонація спонтанного мовлення. – К.: Наукова думка, 1985. – 215 с.;
2. Борисюк І. В. Форми і функції інтонації українського спонтанного мовлення. – К.: Наукова думка, 1990. – 204 с.